

BIZANTINOLOGIE

Constantin SECARĂ

Catavasierul* lui Filothei Ieromonahul – parte integrantă a *Psaltichiei rumânești

(I) Surse și contribuții originale

Introducere

Inițierea *românirii* cântărilor bizantine – act de cultură și spiritualitate națională

Nu puține sunt mărturiile și faptele de cultură românească prin care cărturarii neamului nostru au ridicat spiritualitatea autohtonă pe culmile universalității, așa cum nu puțini au fost acei cărturari români care prin realizări ce au străbătut veacurile, au dovedit temeinicia și forța demersurilor lor. Procesul de **românire** a cântărilor bizantine este unul dintre aceste acte majore, prin consecințele definitorii și statornice repercutate în timp asupra culturii și spiritualității poporului român.

Introducerea limbii române în biserică a reprezentat un fenomen cultural firesc, desfășurat – nu fără impedimente – pe parcursul a două veacuri. Începând cu a doua jumătate a secolului al XVI-lea, în Transilvania se cristalizează preocupările privitoare la introducerea primelor cărți liturgice în limba română, meritul incontestabil revenindu-i diaconului Coresi care, într-un răstimp de peste două decenii (1559-1580) tipărește 11 titluri de cărți religioase care au cunoscut o largă răspândire printre românii de aici. Printre acestea putem aminti *Tetraevanghelul* (1560-1561), prima carte românească tipărită de Coresi, care urma după mai puțin de un deceniu *Tetraevanghelului slavo-român* (1551-1553), prima tipăritură în limba română cunoscută până azi, imprimată de Filip Moldoveanul la Sibiu¹. În tot acest răstimp, cântarea la strună s-a făcut în mod „practic” (de altfel, oralitatea cântării este o caracteristică păstrată până astăzi), una din primele cărți de slujbă tipărite fiind, potrivit opiniei mai multor cercetători

¹ *Evangheliarul slavo-român de la Sibiu, 1551-1553*. Studiu introductiv filologic de Emil Petrovici; studiu introductiv istoric de Lajos Demény. Ediție critică, București, 1971; Cioculescu, Șerban, *Patru sute de ani de la apariția Tetraevanghelului lui Coresi*, în „B.O.R.”, an LXXIX, 1961, nr. 1-2, pp.161-168; Mareș, Alexandru, *Precizări privind traducerea Tetraevanghelului lui Coresi*, în „S.C.L.”, an XVIII, 1967, nr. 6, pp. 661-667.

români¹, *Octoiul mic*, introdus în biserică și în școala din Șcheii Brașovului în a doua jumătate a secolului al XVI-lea.

Traducerea masivă a cântărilor de strană, după care se cânta, a fost începută însă un secol mai târziu și a luat un avânt fără precedent în epoca domniei lui Constantin Brâncoveanu, epocă pe drept numită „de renaștere culturală și artistică a Țării Românești”². Numeroasele cărți tipărite în anii domniei lui în limba română au contribuit, în egală măsură, atât la desăvârșirea introducerii limbii române în biserică cât și la o mai trainică fixare a limbii române literare³. Spre sfârșitul secolului al XVII-lea și în primii ani ai celui următor s-au tipărit cărți de cult exclusiv românești, necesare în egală măsură stranei și altarului, dintre care menționăm: *Psaltirea* (București, 1694), *Evangelhia* (Snagov, 1697), *Antologhionul* (Râmnic, 1705), *Molitfelnicul* (Râmnic, 1706 și Târgoviște, 1713), *Octoiul* (Târgoviște, 1712), *Catavasierul* (Târgoviște, 1714) și *Ceaslovul* (Târgoviște, 1715).

În acest context s-a încadrat și **Filotei sin Agâi Jipei**, personalitate multilaterală (protopsalt, autor de cântări originale, teolog, filolog, caligraf), căruia îi datorăm *prima carte de cântări bisericești în limba română*, atestată până în prezent: *Psaltichia rumânească*. Demersul lui este cu atât mai valoros cu cât la finele veacului al XVII-lea singura carte de strană tradusă în limba română era *Octoiul mic*, despre care s-a făcut, mai sus, referire. Cele trei cărți traduse de Filothei (*Învățăture creștinești*, *Floarea darurilor* – ambele tipărite la Snagov în 1700 – și *Catavasierul* – Târgoviște, 1714) reprezintă tot atâtea monumente de afirmare a limbii literare române și de consolidare a lucrării începute de înaintașii săi. Este interesant să observăm că prima secțiune a *Psaltichiei rumânești* o reprezintă *Catavasierul*, „cu toate trebuincioasele cântări ale besearecii care să cântă preste tot anul”, urmând *Liturghierul*, *Propedia*, *Anastasima*, *Antologhiul Stihirar* și *Penticostarul Stihirar* într-o ordine atipică pentru acest tip de *Antologie*, ca reprezentare a *Psaltichiei* în întregul ei, dar explicabilă prin timpul îndelungat al realizării traducerilor și prin prezumția că primele două secțiuni erau deja traduse⁴.

¹ Sulică, Nicolae, *Cea mai veche școală românească din cuprinsul României întregite*, în vol. *Omagiul lui Constantin Kirilțescu*, București, 1937, pp. 14-18. Autorul îl atribuie lui Oprea Diaconul, la 1570; Mareș, Alexandru, *Un Octoih românesc din secolul al XVI-lea*, în „Limba română”, București, 18, nr.3, 1969, pp. 239-251; Idem, *Precizări în legătură cu prima traducere românească a Octoiului*, în „Limba română”, București, 22, nr. 3, 1973, pp. 249-254; Idem, *Critica autenticității și a datării textelor vechi. Pe marginea a două articole recente*, în „Limba română”, București, 27, nr. 5, 1978, pp. 555-560. În toate aceste trei studii, autorul contestă autenticitatea prologului acestui *Octoih* și chiar prezența Diaconului Oprea la Brașov, conchizând că este vorba de un fals, plasând traducerea în intervalul 1566-1571 sau „între 1569 și 1571”; Roman, I., *Un manuscris din secolul al XVI-lea: Micul Octoih brașovean*, în „Studii de slavistică”, vol. II, București, 1971, pp. 101-106; Idem, *Structura hârtiei și vechimea manuscriselor nedatate*, în „Limba română”, București, 23, nr. 5, 1974, pp. 443-446. În cele două studii, I. Roman dorește să restabilească pertinența afirmațiilor lui N. Sulică, susținând că *Octoiul* în discuție datează din „prima jumătate a secolului al XVI-lea”.

² Barbu-Bucur, Sebastian, *Filotei sin Agâi Jipei – Psaltichie rumânească; vol. I – Catavasier*, București, Editura Muzicală, 1981, p. 46.

³ Idem, p. 47.

⁴ Idem, p. 57.

1. Premisele traducerii Catavasierului de Filothei sin Agăi Jipei

1.1. Textul literar – fundament al textului muzical

A treia carte de cult tradusă de Filothei, *Catavasierul*, se păstrează astăzi în doar două exemplare: unul în Biblioteca Mitropoliei din Sibiu și celălalt în Muzeul Episcopiei Ortodoxe din Oradea¹. În titlu găsim numele lui Filothei, alături de cel al lui Gheorghe Radovici, fapt care a generat, în timp, unele confuzii²: „Catavasieriu/ cu alte trebuincioase cântări ce să/ cântă preste tot anul./ Acum întâiu talmăcit pre limba/ rumânească și tipărit./ La întâiul an, al înălțatei de/ D[u]mnezeu domnii, a prealuminatu/lui oblăduitoriu a toată țara/ Rumânească,/ Ioannu Ștefanu Cantacuzino Voevod./ Cu bl[agoslo]venia prea Sfințitului Mi/tropolit al Ungrovlahiei/ chir Anthim Ivireanul./ Prin osârdia și nevoința sme/ritului întru Ieromonah[i] Filothei./ În sf[â]nta Mitropolie a Târgoviște[i]/ la anul de la Hristos 1714 august/ de Ghiorghe Radovici”.

Conținutul este identic cu cel din *Psaltichia* lui Filothei, așa cum reiese din cuprinsul 131: „Însemnare de câte se află într-a/cestu Catavasieriu./ Catavasiile toate de preste tot/ anul, cu hvalitele, cu troparele/ și cu condacele. Slavele și tro/parele și condacele, la sărbăto/rile cele mari. Rânduiala cân/tărilor câte trebuiesc la utrene./ Cântările câte să cântă la câte/ trele liturghiile, și cu alte ră/spunsuri. Polieleul, cu psalmii izbrani, și cu pripealele la toate/ praznicile. Cântările ceale vese/litoare și Irmoasele, care să cân/tă la Anaforă și la Masă./ Podobiile toate ale tuturor gla/surilor. Paraclisul Preacistii./ Și preavelicul. Pashalia, de a/cum în 29 de ani.” Prin comparație, *Catavasierul* din cadrul *Psaltichiei* (ms. rom. 61 BAR), aflat la începutul acestui manuscris (f.8-f.39^v), având titlul „Începutul cu Dumnezeu cel sfânt al catavasiarului, cu toate tre/buincioasele cântări ale besearicii, care să cântă preste tot anul”, cuprinde: Catavasiile la Nașterea Domnului, Condacul înaintea Praznicului, Tropariul Praznicului, Condacul Praznicului, Sveatilna, Hvalite, Slavă... Și acum... (f.8-f.11^v), Catavasiile la Botezul Domnului nostru Iisus Hristos, Tropariul Praznicului, Condacul înaintea Praznicului, Co[n]d[acul] Praz[nicului], Sveatil[na], Hvalite, Sla[vă]... Și acum... (f.11^v-f.15), Catavasiile la Stretenia Domnului nostru I[isus]s H[risto]s, Troparul Streteniei, Co[n]d[ac] (f.15-f.16), Catavasiile la Blagoveștenii și la alte praznice ale Preacistei, Trop[arul] B[l]a[go]veș[teniei], Condac, La Acatistu! Preacistei Trop[ar] („Porunca cu taină...”), Mai înainte de începerea icoaselor („Apărătoarei Doamnei...”) (f.16^v-f.18^v), [Canonul] la Duminica Florilor, „tot canonul făcut pre glasul cel rumănesc, căci iaste mai lesne și mai frumos”, Ipacoi, Condac, Icos, Hvalite, Slavă... Și acum..., Tropar („Învierea cea de obște...”), Slavă... Și acum..., Troparul „întru sfânta și marea luni și marți și miercuri” („Iată Mirele...”), „la joi mari și vineri” („Cînd slăviții ucenici...”), „în simbăta cea mare” („Viață în mormânt...”), „Cade-se să Te mărim...”, „Neamurile toate...” (f.19-f.25), „la prea luminata zi a

¹ Idem, p. 28.

² Este vorba despre Vasile Popp, autorul lucrării *Disertație despre tipografiile românești* (Sibiu, 1838), care la pagina 62 descrie acest *Catavasier* drept: „Catavasier de Gheorghe Radovici”.

³ Denumirile cântărilor și sărbătorilor respectă terminologia utilizată în manuscris.

Învierii Domnului și Mîntuitorului nostru I[isu]s H[risto]s" („Hristos a înviat...”), Canonul Paștilor, Ipacoi, Condac, Icos, Tropar („Învierea lui Hristos...”), Sveatilna, Hvalite cu Voscreasna a patra, Slavă... Și acum... („Ziua Învierii...”) (f.25-f.30^v), Catavasi la Înălțarea Domnului I[isu]s H[risto]s, Trop[arul] Înălțării, Condac, Troparul Sfintei Troițe, Condac, Slavă... Și acum... „la vecernia Sfintei Troițe”, Sveatilna Sfintei Troițe, Slavă... Și acum... („Lumină Tatăl, lumină Fiul, lumină Duhul...”), Hvalite, Slavă... Și acum... („Împărate ceresc...”) (f.30^v-f.33^v), [Stihiri] „la Adormirea Prea sfintei Născătoare de Dumnezeu la Vecernia cea mare la Doamne strigat-am”, Slavă... Și acum... „pre opt glasuri”, Stihira după evanghelie, Sveatilna, Hvalite, Slavă... Și acum..., Catavasii la acestaș praznic al Uspeniei Preacistei, Condac (f.34-f.37^v), Catavasii la înălțarea Cinstitei și de viață făcătoarei Cruci, Sveatilna, Hvalite, Slavă... Și acum..., Troparul Crucii, Condac (f.38-f.39^v).

Filothei s-a folosit, pentru traducerea și alcătuirea *Psaltichiei* sale, atât de traduceri anterioare făcute de el cât și de manuscrise românești existente la acea dată, fapt ce poate explica, așa cum am mai precizat, începerea atipică a *Psaltichiei* cu *Catavasierul*, a cărui traducere îi aparține, și nu cu *Anastasima*, așa cum încep de obicei toate *Antologiile*. Românirea *Catavasierului* a fost făcută atât „din grece” (după cum menționează în prefața celui tipărit – p.III – și în prefața *Psaltichiei* – f.7), cât și folosindu-se izvoarele slavonești, puternic înrădăcinate în tradiția Bisericii Ortodoxe din Țările Române, după cum dovedesc unele cuvinte sau incipituri slavone întâlnite în text.

Limba literară prin care Filothei înveșmăntează ideile poetice și cele deopotrivă canonice ale *Catavasiilor* este firească și naturală, potrivită cântării și de o nebanuită actualitate, fiind preluată aproape în totalitate de edițiile ulterioare, până în prezent¹. Puținele diferențe lexicale care pot fi observate între cele două *Catavasiere* ale lui Filothei pot fi explicate prin ipotetica traducere a *Catavasierului* anterior începerii lucrului la *Psaltichie*, dar și prin faptul că autorul se afla într-o permanentă căutare a celor mai potrivite cuvinte care să exprime în egală măsură sensurile dogmatice și cele poetice ale textului, de aceea, valoarea literară a limbii *Catavasierului* rezidă în egală măsură în calitățile artistice ale materialului lingvistic, în vocabularul ales, în fraza îngrijită și în păstrarea nealterată a stilului liturgic².

1.2. Surse manuscrise prezumtive.

Irmologhioane și *Catavasiere* din secolul al XVII-lea.

Autori, conținuturi, caracteristici

Dintre cele 1193 cântări pe care le conține *Psaltichia rumânească*, doar într-un număr restrâns de 160 cântări se găsesc menționate numele autorilor,

¹ Să se vadă, în acest sens, studiul comparat realizat de Sebastian Barbu-Bucur (op. cit., pp. 37-41), în care sunt luate în discuție cele două ediții ale *Catavasierului* românit de Filothei (1713 – *Psaltichia rumânească* – și 1714 – *Catavasierul* tipărit la Târgoviște), alte ediții de *Catavasier* (București, 1793, 1899 și 1977), precum și *Podobierul* lui Ion Popescu-Pasărea (București, 1940).

² Barbu-Bucur, Sebastian, op. cit., p. 42.

mulți dintre ei reprezentând prezențe importante în imnografia bizantină: Andrei Piru, Andrei Ierusalimitul, Andrei Criteanul, Anatolie, Arsenie, Balasios Preotul, Casia Monahia, Cosma Monahul, Damian Vatopedinul, Ephraim Carias, Gherman Patriarhul, Gherman Neon Patron, Gheorghe Sicheliotul, Gheorghe al Nicomidiei, Ioannes Glikys, Ioannes Koukouzeles, Hrisaphes Manouil, Hrisaphes o Neos, Ioannes Damaskinos, Leon, Korones, Kiprianos, Nil Xantopol, Serghie Monahul, Simion Studitul și Teodor Studitul, Ștefan Aghiopolitul, Sofronie Patriarhul, Sikeot, Theofan Mărturisitorul, Vasile Monahul, Vizantios.

Catavasierul lui Filothei nu consemnează, însă, nici un nume. Exceptând *Canonul Floriilor* „*făcut pre glasul cel rumănesc, căci iaste mai lesne și mai frumos*”, atribuit lui Filothei sin Agăi Jipei¹, pentru determinarea modelului care a stat la baza traducerii, a „românirii” realizate de autorul român se impune ca necesară o susținută muncă de cercetare comparativă a manuscriselor grecești din epocă, prin studierea cataloagelor și fondurilor existente.

Sursele consemnează trei autori importanți din secolul al XVII-lea care au perpetuat tradiția cântărilor bizantine, în cazul de față, ale *Irmologhionului*: **Hrisaphes o Neos, Germanos Neon Patron, și Balasios Hiereos**. Manuscrisele de referință pentru cei trei autori sunt următoarele²:

a) pentru Hrisaphes – *Leimonos 239* («Ἀπαντα Χρυσάφη νέου και πρωτοψάλτου, δηλαδή: Στιχηράριο, Αναστασιματάριο και Ειρμολόγιο αντιγραμμένα από τον ιερομόναχο Σεραφείμ τον Λέσβιο, στην Κωνσταντινουπόλη, από το ιδιόχειρο του Χρυσάφη στα 1672-73») „Integrala compozițiilor lui Hrisaphes cel Nou protopsaltul, cuprinzând: Stihirarul, Anastasimatarul și Irmologhionul copiat de ieromonahul Serafim din Lesbios, în Constantinopol, după originalul lui Hrisaphes în 1672-73”³;

b) pentru Germanos – *Vatoped 1379 și Suppl. gr. 100* de la Biblioteca Națională din Viena (scris de Stephannes «ελάχιστος ψάλτης εκ νήσου Χίου»);

c) pentru Balasios – *Sinai 1494* (anul 1679) și *Sinai 1433* (scris de Cosma Makedonos Iviritou în anul 1690).

Alte manuscrise, copiate ulterior:

***Irmologhionul* atribuit lui Germanos Neon Patron, în fonduri athonite⁴:**

1. *Dochiarion*: Ms. 407 (sec. XVIII – jum.) (apud Stathis, vol. 1, p. 590).
2. *Agion Pavlou*: Ms. 734 (sec. XVIII – primul sfert) (idem, vol. 3, p. 17).
3. *Koutlounousiou*: Ms. 437* (anul 1757) (idem, vol. 3, p. 294).

¹ Idem, p. 78. Canonul a mai fost analizat de Gheorghe Ciobanu, în *Studii de etnomuzicologie și bizantinologie*, vol. 1, București, Ed. Muzicală, 1974, pp. 307-314 și de pr. Ioan D. Petrescu, în *Études de paléographie musicale byzantine*, București, Ed. Muzicală, 1967, pp. 140-147.

² Γιαννόπουλος, Εμμανουήλ Στ.. *Η ψαλτική τεχνη. Λόγος και μέλος στη λατρεία της ορθοδοξίας εκκλησίας*. University Studio Press. Θεσσαλονίκη, 2004, pp. 79-80.

³ Idem, p. 79.

⁴ Σταθ. Γρ. Θ.. *Τα χειρογραφα βυζαντινής μουσικής Αγίου Όρους. Καταλογος περιγραφικός των χειρογραφων κωδικων βυζαντινής μουσικής των αποκειμενων εν ταις βιβλιοθηκαις των ιερων μονων και σκητων του Αγίου Όρους*. Τομος Α' Αθηναι, 1975. Τομος Β', 1975. Τομος Γ', 1993.

Irmologhionul lui **Germanos Neon Patron**, în fonduri din România:

1. *Biblioteca Academiei Române*: Ms. gr. 686 (datat către sfârșitul secolului al XVII-lea sau începutul secolului al XVIII-lea) 138, Ms. gr. 888 (datat în 1718, conform colofonului de la fol. 223), Ms. gr. 1510, (datat în 1716, conform colofonului de la fol. 160v, copist Germanos ieromonahul Olimpiotul, de la mănăstirea Sfânta Treime).

2. *Biblioteca Națională* din București, serviciul „Colecții speciale”: Ms. gr. 4858 Ms. gr. 4947; Ms. gr. 27820; Ms. gr. 27821; Ms. gr. 27822.

3. *Biblioteca Centrală Universitară „Mihail Eminescu”* din Iași: Ms. gr. I-19; Ms. gr. III-83; Ms. gr. III-85; Ms. gr. III-86; Ms. gr. III-88; Ms. gr. III-89; Ms. gr. III-93; Ms. gr. III-94.

4. *Arhivele Statului* din Iași: Ms. gr. 207.

5. *Muzeul Olteniei* din Craiova: Ms. gr. 52; Ms. gr. 73; Ms. gr. 76; Ms. gr. 91.

Irmologhionul atribuit lui **Balasios Hiereos**, în fonduri athonite:

1. *Xiropotamou*: Ms. 285 (sec. XVIII – jum.) (apud Stathis, vol. 1, p. 49); Ms. 292 (sec. XVIII – înc.) (idem, 1, 66); Ms. 294 (sec. XVIII – jum.) (idem, 1, 68); Ms. 325* (sec. XVIII – jum.) (idem, 1, 174).

2. *Docheiariou*: Ms. 326 (anii 1763 și 1765, copist Paisios ieromonahul) (idem, 1, 373).

3. *Konstamonitou*: Ms. 84 (anul 1748, copist Evangelinos Scopelitou) (idem, 1, 653).

4. *Xenophontos*: Ms. 135 (anul 1723, copist Anatolios ieromonahul) (idem, vol. 2, p. 78).

5. *Pateleimonos*: Ms. 933 (idem, 2, 235).

6. *Gregoriou*: Ms. 12 (anul 1720) (idem, 2, 609); Ms. 37 [41] (idem, 2, 658).

7. *Agiou Pavlou*: Ms. 13 (sec. XVIII – primul sfert) (idem, vol. 3, p. 17).

8. *Koutloumousiou*: Ms. 442 (anul 1733) (idem, 3, 307); Ms. 630* (sec. XVIII – jum.) (idem, 3, 380).

9. *Karakallou*: Ms. 225 (sec. XVIII – jum.) (idem, 3, 435).

10. *Stavronikita*: Ms. 232 (sec. XVII – fine) (idem, 3, 577).

11. *Ivion*: Ms. 968* (anul 1724, copist Antonios iconomul) (idem, p. 706).

12. *Vatopediou*: Ms. 1374 (anul 1714).

Irmologhionul lui **Balasios**, în fonduri din România:

1. *Biblioteca Academiei Române*: Ms. gr. 160 (datat aproximativ în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea), Ms. gr. 686, Ms. gr. 888, Ms. gr. 1510.

2. *Biblioteca Centrală Universitară „Mihail Eminescu”* din Iași: Ms. gr. I-19, Ms. gr. III-88, Ms. gr. III-89, Ms. gr. III-94, Ms. gr. III-96 (datat în secolul al XVII-lea).

¹ Cf. Damian P. Bogdan, *Paleografia româno-slavă. Tratat și album*, Direcția Generală a Arhivelor Statului din R.S.R., București, f.a. p. 317; Constantin Litica, în *Catalogul manuscriselor grecești de la Biblioteca Academiei Române*, p. 223, îl datează în secolul al XVIII-lea.

3. *Arhivele Statului* din Iași: Ms. gr. 204, Ms. gr. 207.
4. *Muzeul Olteniei* din Craiova: Ms. gr. 91.
5. *Arhivele Statului* din Craiova: Ms. gr. 27.
6. *Biblioteca Academiei Române* – filiala Cluj: Ms. gr. O-359.
7. *Biblioteca Națională* din București – serviciul de *Colecții Speciale*: Ms. gr. 4858, Ms. gr. 4947, Ms. gr. 27821.
8. *Biblioteca Sfântului Sinod* din București: Ms. gr. 43, Ms. gr. 46.
9. *Biblioteca Palatului Patriarhal* din București: Ms. gr. 206.
10. *Biblioteca Mănăstirii Neamț*: Ms. gr. 21.

Este important să precizăm că tipologia Irmologhionului din secolul al XVII-lea respectă, în general, tipologia Irmologhionului care s-a impus începând cu secolul al XIV-lea și care, la rândul-i, respectă fidel tradiția statornicită anterior, caracterizându-se prin desfășurarea ordonată pe ehuri, în interiorul căreia există o altă ordine, generată de localizarea sărbătorilor în cadrul anului bisericesc¹. Mai concret, a fost luat drept model tipul de Irmologhion organizat în *ordinea canoanelor* (tipologizat în literatura internațională de specialitate prin intermediul abreviației *Ka O²*). În cadrul acestui tip, irmoasele sunt notate pentru fiecare odă a unui canon, astfel: irmosul Odei 1 a primului canon este urmat de irmosul Odei 2 a aceluiași canon, până la epuizarea lor. Urmează apoi irmoasele fiecărei ode a canonului al doilea, al treilea ș.a.m.d. conform aceluiași principiu, valabil pentru fiecare eh în parte, de la ehul 1 autentic și până la ehul 4 plagal.

Evoluția acestui model de organizare poate fi urmărită, în perioada bizantină, în *trei stadii*. Irmologhioanele din *primul stadiu* sunt plasate între secolele X-XII, fiind reprezentate prin cinci dintre cele mai vechi codice, în *notație Chartres* și *Coislin*, numită și *paleobizantină*. Manuscrisele din această perioadă conțin un număr relativ mare de canoane (aprox. 40) pentru fiecare eh în parte, ceea ce determină existența a 300-350 canoane și 2500-3000 irmoase pe ansamblul fiecărui manuscris.

Al doilea stadiu este reprezentat de irmologhioanele din a doua jumătate a secolului al XII-lea și cele scrise până la sfârșitul secolului al XIII-lea. În această perioadă, proprie *notației rotunde (mediobizantină)* se poate observa o reducere drastică a numărului de canoane, care sunt situate în jurul cifrei de 20-25 pentru fiecare eh, ceea ce reprezintă un număr total de 160-200 canoane, respectiv 1200-1600 irmoase. Autori reprezentativi ai acestei perioade sunt: Andreas Krites, Germanos Patriarhul, Theodoros Stoudites, Ioannes Monahul

¹ Pentru comparație este util să se vadă următoarele ediții:

EIPMOLOGION εκδομενον υπο μητροπολιτου Πρ. Λεοντοπολεως Σωφρονιου Ευστρατιδου. Τη συνεπιγασια Σπυριδωνος Μοναχου Λαυριωτου, Chennevières-sur-Marne, 1932;

MMB, vol. II, (Monumenta) *Hirmologium Athoum*, Copenhagen, 1938;

Idem, vol. III, (Monumenta) *Hirmologium Cryptense*, Roma, 1951;

Idem, vol. VI (Transcripta) *The Hymns of the Hirmologium*, Part I, Copenhagen, 1952.

² *The New Grove Dictionary of Music and Musicians*, edited by Stanley Sadie, 2nd edition, (2002), vol. X, p. 447.

(Damaskenos), Kosmas Monahul ș.a., unii dintre ei prezenți și în manuscrisele paleobizantine.

Stadiul final al evoluției irmologhioanelor de tip *Ka O* din perioada medievală este concretizat prin existența manuscriselor din secolul al XIV-lea și al XV-lea, până la 1453, anul Căderii Constantinopolului, dar cu proiecții până în secolul al XVII-lea, la autori precum Germanos Arhiereul Neon Patron și Balasios Preotul. Aceste manuscrise sunt consemnate prin *notația neobizantină (koukouzeliană)*, păstrată până la începutul secolului al XIX-lea, când a fost înlocuită de cea *hrisantică*. În acest interval de timp se produce o nouă reducere a numărului de canoane, corespunzător fiecărui eh, astfel încât manuscrisele acestei epoci conțin 12-15 canoane pentru un eh, sau 100-120 canoane în general, respectiv 800-1000 irmoase¹. Se presupune că reducerea numărului de irmoase a fost, de fapt, mai drastică decât o arată statistica, deoarece un anumit procent al irmoaselor copiate acum, lipseau din manuscrisele celui de-al doilea stadiu, putând fi localizate doar în primul, cel mai timpuriu. Se impune, astfel, un nou model de Irmologhion, „prescurtat”², care va deveni, începând cu secolul al XVII-lea, *Catavasier*. Acest tip de manuscris va conține *catavasiile* Praznicelor Împărătești, ale Maicii Domnului și ale sfinților, circumscrise celor trei mari perioade liturgice ale anului bisericesc: Octoihul, Triodul și Penticostarul. Însă, alături de aceste Catavasii se întâlnesc frecvent și unele canoane ale Octoihului, Triodului și Penticostarului, alături de prosomii, catisme, antifoane și exapostilarii, prezente în manuscrise tot datorită acelorși rațiuni practico-didactice expuse mai sus.

Evoluția *Catavasierului* poate fi urmărită până la începutul secolului al XIX-lea, prin contribuția decisivă pe care au avut-o la cristalizarea acestui tip de manuscris atât cei doi autori semnați (Germanos Neon Patron și Balasios Preotul, ca exponenți ai secolului al XVII-lea), cât și alți doi autori (Petros Lampadarios Peloponnesiou și discipolul său, Petros Byzantios, ca reprezentanți ai secolului următor). Importanța contribuției lor este demonstrată și de faptul că Irmologhioanele lor au fost transcrise în notație hrisantică încă din primele decenii ale secolului al XIX-lea de doi dintre cei trei dascăli ai Reformei (Gregorios Protopsaltul și Hourmouzios Hartophylax).

În concluzie, această ordonare este prezentă în toate Irmologhioanele, indiferent de autorii lor, regăsindu-se în toate codicele epocii și trecând inclusiv în manuscrisele și tipăriturile *noii metode*. Prezentăm, în continuare, o *tipologie generală* a Irmologhionului secolelor XVII-XIX, extrasă din codice reprezentative ale lui Balasios Hiereos și Petros Lampadarios Peloponnesiou:

¹ Un manuscris reprezentativ și extrem de important pentru această perioadă poate fi considerat Ms. gr. 121 din Biblioteca Națională Rusă din Sankt Petersburg, atribuit lui Ioannes Koukouzeles și datat în anul 1302, apud: E. B. ГЕРЦМАН *Греческие музыкальные рукописи Петербурга*. Том. I., САНКТ-ПЕТЕРБУРГ, «ГЛАГОЛЬ», 1996, pp. 127-156.

² Velimirović, Miloš, „The Byzantine Heirmos and Heirmologion”, în *Gattungen der Musik in Einzeldarstellungen*: Gedenkschrift für Leo Schrade, ed. E. Arlt ș.a., Francke Verlag, Bern und München, 1973, p. 220.

Ehul 1*Irmoasele ehului 1;**Catavasii la Adormirea Maicii Domnului;**Catavasii la Nașterea Domnului (ambele canoane, inclusiv al doilea, în metru iambic);**Catavasii la Închinarea Sfintei Cruci (la Duminica a treia a Sfântului și Marelui Post);**Catavasii la Învierea Domnului;**Catavasii la Duminica lui Toma;**Canoanele Octoihului (grupate pe ode).***Ehul 2***Irmoasele ehului 2;**Catavasii la Botezul Domnului (ambele canoane, inclusiv al doilea, în metru iambic);**Catavasii la Nașterea Maicii Domnului;**Canoanele Triodului: În Sfânta și Marea Marți; În Sfânta și Marea Miercuri; În Sfânta și Marea Joi;**Canoanele Octoihului (grupate pe ode).***Ehul 3***Irmoasele ehului 3;**Catavasii la Întâmpinarea Domnului;**Canoanele Octoihului (grupate pe ode).***Ehul 4***Irmoasele ehului 4;**Catavasii la Bunavestire și la Sărbătorile Maicii Domnului;**Catavasii la Florii;**Catavasii la Înălțarea Domnului;**Catavasii la Nașterea Sfântului Ioan Botezătorul;**Catavasii la Schimbarea la Față a Domnului;**Catavasii la Sfinții Petru și Pavel;**Canoanele Octoihului (grupate pe ode).***Ehul 1 plagal***Irmoasele ehului 1 pl.;**Catavasii la Înălțarea Domnului;**Canoanele Octoihului (grupate pe ode).***Ehul 2 plagal***Irmoasele ehului 2 pl.;**Irmoasele Canonului cel Mare;**Canoanele Triodului: În Sfânta și Marea Joi; În Sfânta și Marea Vineri; În Sfânta și Marea Sâmbătă;*

Canoane Octoiului (grupate pe *ode*).

Ehul 3 plagal (varis)

Irmoasele ehului varis;

Catavasii la Duminica Pogorării Duhului Sfânt;

Canoanele Octoiului (grupate pe *ode*).

Ehul 4 plagal

Irmoasele ehului 4 pl.;

Alte Catavasii la Nașterea Maicii Domnului;

Catavasii la Înălțarea Sfintei Cruci;

Canoanele Octoiului (grupate pe *ode*), printre care și *Catavasii la Înjumătățirea Praznicului Învierii*.

Prosomii;

Cathismate;

Antifoane;

Exapostilarii.

1.3. Catavasierul lui Germanos Neon Patron, posibilă sursă pentru Catavasierul românit de Filothei sin Agăi Jipei

Germanos Neon Patron (n. ?1625, Thessalia; †1625, Țara Românească) a fost unul dintre autorii cei mai cunoscuți ai secolului al XVII-lea. A studiat muzica bizantină cu Panagiotes Hrisaphes o Neos (mai cunoscut, la noi, sub numele simplificat de Hrisafi cel Nou) cel care, între anii 1655 – 1682 a fost protopsaltul Patrimoniului Ecumenic de la Constantinopol. După anul 1665, Germanos este uns episcop, cel mai probabil la propunerea Patriarhului Dionysios III (care era, de asemenea, născut în Thessalia), ocupând scaunul mitropolitan al Noului Patras. Este cunoscut în această postură până în anul 1683, când călătorește în Țările Române unde moare, în anul 1685.

Activitatea sa muzicală debutează cu anul 1660, de când datează primele manuscrise ale lui Germanos. Dintre acestea, astăzi sunt cunoscute un număr de 5 manuscrise autografe: două copii la ediția proprie a *Stihirarului*, un *Mathimatar* în două volume și o *Antologie* a *Papadichiei*.

A fost apreciat foarte mult în calitate de profesor, avându-i ca eminenți discipoli pe: Balasios, Kosma Macedoneanul, și, de asemenea, pe românul Iovașcu (Giovaskos) Vlahul (Vlachos).

Germanos Neon Patron a continuat opera de îmbogățire („înfrumusețare”) a repertoriilor și de introducere a unor noi formule melodico-ritmice (*thesis*-uri) în cântările existente (care fuseseră începută de Hrisafi cel Nou), în paralel cu preocupările pentru creații noi, înscrise, în special, în zona stilistică a repertoriului calofonic. Creația sa include o variantă a *Stihirarului*, conținând atât compoziții originale cât și versiuni „înfrumusețate” ale cântărilor aparținând vechilor maeștri, această variantă înlocuind, în epocă, nu numai cârțile similare ale predecesorilor,

ci și mult mai recentul (în epocă) Stihir al lui Hrisafi. Compozițiile lui Germanos includ, de asemeni, *Catavasii ale marilor sărbători și ale Săptămânii Mari*, împreună cu alte cântări ale Utreniei, precum și numeroase *irmoase calofonice*, ca o contribuție însemnată la dezvoltarea acestui gen.

Catavasierul lui Germanos, prin dimensiunea redusă, dictată de alegerea selectivă a canoanelor, a avut un mai mic impact în epocă. De aceea, manuscrisele care conțineau *Catavasierul* acestui autor au avut o circulație cu mult mai mică față de *Irmologhionul* lui Balasios, iar prezența lui a fost mai puțin semnificativă, fiind legată mai ales de „cuplarea” celor doi autori între copertile câte unui aceluiași codice. Numărul redus al catavasilor compuse de Germanos poate atesta și faptul că, în epocă, se mai aflau încă în uz vechile Irmologhioane. Din păcate se constată un hiatus între repertoriile medievale bizantine și următoarele manuscrise, din perioada considerată post-bizantină (ulterioară Căderii Constantinopolului). În țara noastră, spre exemplu, manuscrisele putnene din secolele XV și XVI (care reprezintă o reală punte de legătură (repertorială, dar și stilistică) între manuscrisele vechi bizantine și perioada secolelor următoare) nu au între ele și un Irmologhion. Faptul a fost menționat și comentat în literatura muzicologiei bizantine românești, astfel încât nu mai insistăm asupra lui¹.

În acest context, *Irmologhionul* lui Germanos cât și cel al lui Balasios reprezintă, cu siguranță, opusuri de referință, atât prin caracterul *sistematic*, cât și prin melodicitatea exprimată. Din acest punct de vedere, apare evident faptul că Balasios a preluat de la Germanos noile *thesis*-uri, le-a transcris în mod analitic și le-a îmbogățit cu noi formule reprezentate de stilul propriu.

2. Conținutul imnografic și muzical al *Catavasierului* românit de Filothei sin Agăi Jipei – parte integrantă a *Psaltichiei românești*²

f. 8 *Începutul cu Dumnezeu cel Sfânt al Catavasierului, cu toate tre/buincioasele cântări ale beseरिकी care să cântă preste tot anul.*

Catavasii la Nașterea Domnului nostru I(isu)s H(risto)s *Peasna 1 ηχος³*

¹ Moiescu, Titus, în *Muzica bizantină în spațiul cultural românesc*, Editura Muzicală, București, 1996, p. 19, semnalează absența dintr-unul din manuscrisele putnene a unui Irmologhion, cu atât mai mult cu cât el fusese semnalat de Emil Kaluzniaki, în descrierea făcând acestor manuscrise la sfârșitul secolului al XIX-lea. Traducerea primelor scrieri referitoare la manuscrisele de la Putna poate fi găsită consultând cartea lui Corneliu Buescu, *Scrieri și adnotări despre muzica românească veche*, vol. I, apărută în colecția „Izvoare ale muzicii românești, vol. X – Documenta et transcripta”, Editura Muzicală, București, 1985.

² Pentru varianta grecească am folosit textul stabilit în *ΕΙΡΜΟΛΟΓΙΟΝ* εκδομενον υπο μητροπολιτου Πρ. Λεοντοπολεως Σωφρονιου Ευστρατιαδου. Τη συνεργασια Σπυριδωνος Μοναχου Λαυριωτου, Chennevières-sur-Marne, 1932, iar pentru cea românească – textul lui Filothei din *Psaltichia românească*.

³ De observat că Filothei folosește termenul slavon *peasnă* pentru *odă* sau *cântare* și cel grecesc de *ηχος* pentru desemnarea modului (*eh* sau *glas*), împreună cu notarea incipiturilor grecești; excepție face în *Canonul Florilor*, unde utilizează **exclusiv** atât termeni slavoni (*peasnă*, *glas*) cât și incipituri slavone ale textului.

«Χριστός γεννᾶται δοξάσατε...» „Hristos Se naște slăviți-L...”

aitul: «Ἐσωσε λαόν θαυματουργῶν Δεσπότης...» „Mântuit-au norodul făcând minune Stăpânul...”

Peasna 3

«Τω πρό των αἰώνων...» „Fiului celui născut fără stricare din Tatăl mai nainte de veci...”

f. 8^v altul: «Νεύσον πρὸς ὕμνους οικειῶν, ευεργέτα...» „Vino spre cântarea robilor Tăi, Bunule...”

Peasna 4

«Ῥάβδος εκ της ρίζης Ἰεσσαί...» „Toiag din rădăcina lui Iesei...”

aitul: «Γένους βροτείου την ἀνάστασιν πάλαι...» „Înnoirea neamului omenesc de demult cântând...”

Peasna 5

«Θεὸς ὦν ειρήνης...» „Dumnezeu fiind păcii...”

f. 9 altul: «Ἐκ νυκτὸς ἔργων εσκοτισμένοις πλάνης...» „Din noaptea lucrurilor înetate înșelăciuni...”

Peasna 6

«Σπλάγχων Ἰωνάν...» „Pre Iona...”

aitul: «Ναίων Ἰωνάς εν μυχοῖς θαλαττίοις...» „Petrecând Iona într-adâncurile mării...”

Peasna 7

«Οἱ παῖδες ευσεβεία συντραφέντες...» „Coconii în buna credință fiind crescuți...”

f. 9^v altul: «Τω παντάνακτος εξεφαύλισαν πόθω...» „Pruncii Împăratului tuturor de dragoste fiind trași...”

Peasna 8

«Θαύματος υπερφουὺς η̅ δροσοβόλος...» „Cuptoriul cel răcorit au închipuit...”

aitul: «Μήτηραν ἀφλέκτως εικονίζουσι κόρης...» „Tinerii ceiocoliți de foc în Legea Veche...”

f. 10 Peasna 9

«Μυστήριον ξένον ὁρῶ και παράδοξον...» „Taină strină văz și preaslăvită...”

«Στέργειν μὲν η̅μὰς ως ακίνδυνον φόβω...» „O Fecioară mai lesne iaste de frică să iubim noi tăcearea...”

Condacul înainte Praznicului, ηχος 3

„Fecioara și stăpâna pre Cuvântul...”

Tropariu Praznicului ηχος 4

„Nașterea Ta Hristoase Dumnezeul nostru...”

f. 10^v Condacul Praznicului, ηχος 3

„Fecioara într-această zi...”

Sveatilna

„Cercetatu-ne-au de sus Mântuitorul nostru...”

La Hvalite ηχος 4

„Veseliți-vă dreptilor...”; „Fecioară Născătoare de Dumnezeu...”; „Veniți să cântăm pre maica Mântuitorului...”

Slavă... ηχος πλ 2

„Când au fost vremea venirii Tale pre pământ...”

f. 11^v Și acum... ηχος 2

„Astăzi Hristos în Vitleem să naște din fecioară...”

Catavasii la Botezul Domnului nostru Iisus Hristos

Peasna 1 ηχος 2

«Βυθου ανακάλυψε λυθμένα...» „Fundul adâncului descoperit-au...”

altul: «Στείβει θαλάσσης κυματούμενον σάλον...» „Umblat-au Israil prin valul cel învăluit...”

f. 12 Peasna 3

«Ισχύν ο διδούς...» „Domnul, ceta ce dă împăraților noștri tărie...”

altul: «Όσοι παλαιων εκλελύμεθα βρόχων...» „Câți ne-am dezlegat de cursele ceale vechi...”

Peasna 4¹

«Ακήκοε, Κύριε...» „Auzitu-s-au, Doamne...”

f.12^v altul: «Πυρσω καθαρθείς μουσικής θεωρίας...» „Curățindu-să cu lumina vederii de taină...”

Peasna 5

«Ιησους ο ζωης αρχηγός...» „Iisus cel de viață începător...”

altul: «Εχθρου ζοφώδους καί βεορβορωμένου...» „Ceia ce ne-am spălat prin curăția duhului...”

Peasna 6

«Η φωνή του Λόγου...» „Glasul Cuvântului...”

f. 13 altul: «Ιμερτόν εξέφηνε σύν πανολβίω...» „Pre Cel dorit l-au arătat cu preafericit glas...”

Peasna 7

«Νέους ευσεβείς...» „Pre tinerii cei buni credincioși...”

altul: «Εφλέξε ρείθρω των δρακόντιων τās κάρας...» „Ars-au cu apă capetele bălaurilor cel ce-au potolit vâpaia cea înălțată...”

Peasna 8

«Μηστήριον παράδοξον...» „Taină slăvită...”

f. 13^v altul: «Ελευθέρα μέν η κτίσις γνωρίζεται...» „Slobodă adecă făptura să cunoaște...”

Peasna 9

«Απορεί πασα γλωσσα...» „Nu să priceape toată limba...”

altul: «Ω των ηπέρ νουν του τόκου σου θαυμάτων!...» „O, minunile nașterii tale cea mai presus de minte!...”

f. 14 Tropariul Praznicului ηχος 1

¹ Se observă utilizarea ftoralei nenano care indică o interpretare a ehlui ca 2 pl., ca o prefigurare a viitorului glas 6 cromatic, teoretizat de reforma hrizantică, ceea ce semnifică o continuitate stilistică indubitabilă, după cum remarcă Sebastian Barbu-Bucur, în *Filothei sin Agăi Jipei. Psaltichie rumânească*, vol. I, Catavasier, op. cit., p. 189.

„În Iordan botezându-Te Doamne...”
Condacul Înaintea Praz[nicului] ηχος 4
„Astăzi în repejiunile Iordanului viind...”
Co[n]d[acul] Praz[nicului]
„Astăzi arătatu-Te-ai la toată lumea...”
Sveatil[na]
„Arătatu-S-au Mântuitorul...”
La Hvalite ηχος 1
„Lumină din lumină au strălucit lumii...”
f. 14^v „Tu-n Iordan botezându-Te Mântuitoriu nostru...”; „Lumina cea
adevărată...”; „Cel ce îmbracă ceriu cu norii...”
f. 15 Slavă... ηχος πλ 2
„Cu apele Iordanului Te-ai îmbrăcat...”
Și acum... ηχος 2
„Astăzi Hristos în Iordan...”

Catavasii la Stretenia Domnului nostru Iisus Hristos

Peasna 1 ηχος 3

«Χέρσον αβυσσοτόκον πέδον ήλιος...» „Pământul cel născător de
adâncime uscat l-au umblat soarele oarecând...”

f. 15^v Peasna 3

«Τό στερέωμα...» „Întărirea celor ce nădăjduiesc spre Tine...”

Peasna 4

«Εκάλυπεν ουρανούς η αρετή σου, Χριστέ...» „Acoperit-au ceriurile
bunătatea Ta, Hristoase...”

Peasna 5

«Ὡς εἶδεν Ἡσαΐας συμβολικῶς...» „Dac-au văzut Isaia cu închipuire...”

Peasna 6

«Εβόησε σοι...» „Strigat-au Ție...”

f. 16 Peasna 7

«Σέ τόν εν πυρί δοοσίσαντα...» „Pre Tine cel ce-ai răcorit în foc...”

Peasna 8

«Ἀστέκτω πυρί ενωθέντες νεανίαί...» „În focul cel nesuferit împreunându-
se...”

Peasna 9

«Ἐν νόμῳ σκία καί γράμματι...» „În leage, în umbră și în Scriptură...”

Troparul Streteniei ηχος 1

„Bucură-te cea plină de dar născătoare de D[umne]zeu Fecioară...”

Co[n]d[ac] ηχος 1

„Cel ce-ai sfințit cu Nașterea Ta pântecul Fecioarei...”

f. 16^v **Catavasii la Blagoveștenii și la alte Praznice ale Preacistei**

Peasna 1 ηχος 4

«Ἀνοίξω τό στόμα μου...» „Deșchide-voi gura mea și să va umplea de
duh...”

Peasna 3

«Τούς σους υμνολόγους, Θεοτόκε...» „Pre ai tăi cântăreți Născătoare de Dumnezeu...”

Peasna 4

«Τήν ανεξιχνίαστον θείαν βουλήν...» „Sfatul cel neurmat și dumnezeesc...”

f. 17 altul: „Cel ce șade în slavă pre scaunul Dumnezeirii...”

Peasna 5

«Εξέστη τά σύμπαντα...» „S-au mirat toate câte sînt...”

Peasna 6

«Τήν θείαν ταύτην καί πάντιμον...» „Înțelepților lui Dumnezeu, care faceți acest praznic dumnezeiesc...”

altul: „Strigat-au mai nainte închipuind îngroparea cea de trei zile...”

Peasna 7

«Ουκ ελάτρευσαν...» „Înțelepții lui Dumnezeu făpturii n-au slujit...”

f. 17^v Peasna 8

«Παίδας ευαγείς εν τή καμίνω...» „Pre coconii cei buni credincioși în cuptor...”

Peasna 9

«Ἀπας γηγενής...» „Tot neamul pămăntesc...”

altul: «Ὡς ἐμψύχω Θεοῦ κιβωτῶ...» „Ca de un chivot însuflețit al lui Dumnezeu...”

Trop[arul] B[l]a[go]veșt[eniei] ηχος 4

„Astăzi iaste începătura mântuirii noastre...”

Condac ηχος πλ 4

„Apărătoarei Doamnei ceale de biruință...”

f. 18 La Acatistul Preacistei Trop[ar] ηχος πλ 4

„Porunca cu taină...”

Mai nainte de începerea icoaselor ηχος πλ 4

f. 18^v „Apărătoarei Doamnei...”

f. 19 **La Duminica Florilor** tot canonul făcut pre glasul cel rumănesc, căci iaste mai lesne și mai frumos

Peasna 1 glas 4

„Arătatu-s-au ale adâncului izvoară...”; „Din gurile pruncilor celor fără de răutate...”; „Besearica preacuvioșilor laudă-ț aduce Hristoase...”

f. 19^v Peasna 3

„Din piatra cea vârtoasă și tare...”; „Pre mortul cel de patru zile...”; „Cântaț noroadelor cu Dumnezeiască cuviință...”

Ipacoi glas 6

„Cu stălpări lăudându-L mai nainte...”

Peasna 4

„Hristos cel ce vine la iveală...”;

f. 20 „Să pice veselie mare...”; „Cel ce-au măsurat ceriul cu palma...”;

„Domnul, cel ce împărățeaste veacurile...”

Peasna 5

„Pre muntele Sionului sue-te...”;

f. 20^v „Dumnezeu cel ce șade întru cei de sus...”; „Sioane, munte sfânt al lui Dumnezeu...”

Peasna 6

„Strigat-au cu veselie sufletele dreptilor...”; „Primeaște, Israile, împărăția lui Dumnezeu...”; „Slobozește-ț, dezlegaț Sioane, pre legații tăi...”

Condac glas pl 2

„Pre un scaun în ceriu...”

Icos

„Pentru că iadul L-ai legat nemuritoriule...”

f. 21 Peasna 7

„Cel ce-ai mântuit în foc pre coconii lui Avraam...”; Închinându-se noroadale și cu ucenicii bucurându-se...”; „Mulțimea cea fără răutate...”; „Cu stâlpi de finic și cu ramuri, Hristoase...”

f. 21^v Peasna 8

„Veselește-te Ierusalime...”; „Pre mănz tânăr șazănd...”; „Dumnezeul tău, Hristos, S-au împărțit în veaci...”;

f. 22 „Să lipsească de Dumnezeștile daruri...”

Peasna 9

„Dumnezeu este Domnul și S-au arătat noaoă...”; „Păgăni, pentru ce vă întăraț...”;

f. 22^v „Acest Dumnezeu, căruia nimenea nu iaste asemeni...”; „Sminteale cărării lângă voi...”

La Hvalite ηχος 4

„Mulțimea noroadelor, Doamne...”;

f. 23 „Vrând Tu Doamne să întri în sfânta cetate...”; „Ești neamurilor...”; „Rudă jidovească necredincioasă și preacurvă...”;

f. 23^v „Învierea cea de obște mai nainte de patima Ta cea de voe...”

f. 24 Slavă... Și acum... ηχος πλ 2

„Mai nainte cu șase zile de Paști...”

Tropar ηχος 1

„Învierea cea de obște...”

Slavă... Și acum... ηχος 4

„Prin botez îngropându-ne împreună cu Tine Hristoase Dumnezeuul nostru...”

f. 24^v Întru Sfânta și marea Luni și Marți

Troparul ηχος πλ 4

„Iată Mirele...”

La Joi mari și Vineri

πλ 4 „Când slăviții ucenici...”

f. 25 În Sâmbăta cea mare

ηχος πλ 1 „Viață în mormânt...”; „Cuvine-se dar...”; ηχος 3 „Neamurile toate...”

La Prealuminata zi a Învierii Domnului și Mântuitorului Nostru I[isu]s H[risto]s

ηχος 2 „Hristos au înviat din morți...”

f. 25^v Canonul Paștilor

Peasna 1 ηχος 1

«Ἀναστάσεος ἡμέρα...» „Ziua Învierii...”; „Să ne curățim simțirile...”;

„Ceriurile cum să cade veselească-se...”

Peasna 3

«Δευτε πόμα πίωμεν καινόν...» „Veniți să bem băutură noaoă...”; „Acum

toate de lumină s-au umplut...”;

f. 26 „Eri cu Tine Hristoase m-am îngropat...”

Ipacoi ηχος 4

„Venind mai nainte...”

Peasna 4

«Ἐπί της θείας φυλακής...» „La dumnezeiasca strajă...”; „Parte bărbătească...”;

f. 26^v „Ca un mieluşăl de un an...”; „Dumnezeescul părinte David...”

Peasna 5

«Ὁρθρίσωμεν ὀρθρου βαθέος...» „Să mânecăm dis-de-dimineată...”; „Milostivirea Ta cea nemăsurată...”; „Să ne apropiem cei purtători de lumină”

f. 27 Peasna 6

«Κατήλθες ἐν τοῖς κατωτάτοις τῆς γῆς...» „Pogorātu-T-ai în ceale de desuptul pământului...”; „Păzind peceteile întregi, Hristoase...”; „Mântuitorul meu, vie și neajăruită...”

Condac ηχος πλ 4

„De Te-ai și pogorât în mormânt...”

Icos

„Pre Soarele cel mai nainte de soare...”

„Învierea lui Hristos...”; „Înviind I[isu]s din mormânt...”

f. 27^v Peasna 7

«Ὁ παῖδας ἐκ καμίνου πυσάμενος...» „Cel ce-au izbăvit pre coconi din cuptoriu...”; „Înțelepțiile lui Dumnezeu mueri...”; „Prăznuim a morții omorâre...”

f. 28 „Cât e de sfântă și preapraznuită adevărat...”

Peasna 8

«Αὐτή η κλητή...» „Această chemată și sfântă zi...”; „Venii din rodul ai viței cei noaoă...”;

f. 28^v „Rădică împrejur ochii tăi Sioane...”; „Parinte atotțiitorile și Cuvântule și Duhule...”; „Îngerul au strigat cei pline de dar...”

Peasna 9

«Φωτίζου φωτίζου...» „Luminează-te, luminează-te, noule Ierusalime...”

f. 29 „O, dumnezeiescul, o, iubitul, o, preadulcele glasul Tău...”; O, Paștile mari și preasfințite, Hristoase...”

Sveatilna

„Cu trupul adormind ca un muritor...”

La Hvalite, Voscreasna

f. 29^v ηχος πλ 1 Slavă... Și acum... „Ziua Învierii...”

f. 30^v **Catavasii la Înălțarea Domnului** [I[su]s H[risto]s glas 4 (Peasna

1)

«Θείω καληφθείς ο βραδύλωσσος γνώφω...» „Cu dumnezeiescul ror acoperit fiind...”

f. 31 Peasna 3

«Ἐρρηξε γαστρός ητεκνωμένης πέδας...» „Rupt-au legăturile pântecului celui sterp...”

Peasna 4

«Ἀναξ ἀνάκτων οἴος ἐξ οἴου μόνοσ...» „Împărate al împăraților...”

Peasna 5

«Λυτήριον κάθαρσιν ἀμπλακημάτων...» „Dezlegătoare curățire de păcate...”

f. 31^v Peasna 6

«Ἰλασμός ἡμῖν, Χριστέ, καὶ σωτηρία...» „Curățire și mântuire, Stăpîne Hristoase...”

Peasna 7

«Σύμφωνον εθρόησεν ὀργάνων μέλος...» „Cu un glas a răsunat viesul organelor...”

Peasna 8

«Λύει τὰ δεσμά καὶ ὀροσίζει τὴν φλόγα...» „Dezleagă legăturile și stâmpără văpaia...”

Peasna 9

«Χαίροις ἀνασσα μητροπάρθενον κλέος...» „Bucură-te, Împărăteasă maică, slava fecioarelor...”

f. 32 Trop[arul] Înălțării ηχος 4

„Înălțatu-Te-ai întru slavă...”

Condac ηχος πλ 2

„Rânduiala cea pentru noi...”

Troparul Sfintei Troițe ηχος 4

„Bine ești cuvântat Hristoase Dumnezeuul nostru...”

Co[n]d[ac] ηχος πλ 4

„Când S-au pogorât Cel de sus...”

La Vecernia Sfintei Troițe, Slavă... Și acum... ηχος πλ 4

„Veniți noroadelor...”

f. 32^v Sveatilna Sfintei Troițe

„D[u]hule cel cu totul Sfânt...”

Slavă... Și acum...

„Lumină Tatăl, lumină Fiul, lumină D[u]hul cel prea sfânt...”

f. 33 *La Hvalite ηχος 4*

„Prea slăvite astăzi au văzut...”; „Duhul cel sfânt era adecă pururea și iaste și va fi...”

f. 33^v „Duhul sfânt e lumină...”

Slavă... Și acum... ηχος πλ 2

„Împărate ceresc...”

f. 34 *La Adormirea Prea sfintei Născătoarei de Dumnezeu*

La Vecernia cea mare la Doamne strigat-am ηχος 1

„O! Preaslăvită minune...”;

f. 34^v „A ta adormire...”

Slavă... Și acum... pre opt glasuri ηχος 1

„Cu voia cea dumnezeiască stăpânitoare...”

f. 35 *După Evanghelie Stihira ηχος πλ 2*

„Când mutarea preacuratului tău trup să gătia...”

f. 35^v *Sveatilna*

„Apostoli de la margini...”

La Hvalite ηχος 4

„De slăvită adormirea ta...”

f. 36 Slavă... Și acum... ηχος πλ 2 „La adormirea ta cea făr' de moarte...”

Catavasii la acești Praznic al Uspeniei Preacistei

Peasna 1 ηχος 1

«Πεποικιλμένη τη θεία δόξη...» „Cea împodobită cu dumnezeiasca slavă...”

f. 36^v *Peasna 3*

«Η δημιουργική...» „Ceea ce ești lucrătoare...”

Peasna 4

«Ρήσεις προφητων και αινίγματα...» „Graiurile prorocilor și întunecatele vorbe...”

Peasna 5

«Τό θείον και άρρητον κάλλος...» „Dumnezeiasca și nespusa podoabă...”

f. 37 *Peasna 6*

«Άλιον ποντογενές...» „Focul cel dinlăuntru...”

Peasna 7

«Ιταμω θημω τε και πυρί...» „Nerușinatei mării și focului...”

Peasna 8

«Φλόγα δροσίζουσαν οσίους...» „Văpaia răcorind pe sfinți...”

f. 37^v „Neamurile toate...”

Peasna 9

«Νενίκηνται της φύσεως οι όροι...» „Biruescu-să rănduialele firii...”

Tropar ηχος 1

„Întru naștere fecioria ai păzit...”

Condac ηχος 2

„Pre Născătoarea de D[umne]zeu...”

f. 38 Catavasii la Înălțarea Cinstitei și de viață făcătoarei Cruci

Peasna 1 ηχος πλ 4

«Σταυρόν χαράξας Μωσής...» „Crucea însemnând Moisi...”

Peasna 3

«Ράβδος εις τύπον...» „Toiagul în chip de taină...”

Peasna 4

«Εισακήκοα, Κύριε...» „Auzit-am, Doamne...”

f. 38v Peasna 5

«Ὡ τρισμακάριστον ξύλον...» „O, de trei ori fericite lemn...”

Peasna 6

«Νοτίου θηρός εν σπλάγχνοις...» „În rânza hiarei cei din apă...”

Peasna 7

«Ἐκνοον πρόσταγμα τυράννου δυσσεβους...» „Nebuna poruncă a tiranului...”

f. 39 Peasna 8

«Ευλογείτε παιδες...» „Binecuvântați, tineri...”

Peasna 9

«Μυστικός ει, Θεοτόκε, παράδεισος...» „Rai de taină ești, Născătoare de Dumnezeu...”

Sveatilna

„Crucea e păzitoare a toată lumea...”

La Hvalite ηχος πλ 4

„O, preaslăvită minune...”

f. 39v Slavă... Și acum... ηχος πλ 2

„Astăz mearge înainte Crucea Domnului...”

Troparul Crucii ηχος 1

„Miluiaște Doamne norodul Tău...”

f. 40 Condac ηχος 4

„Cela ce Te-ai înălțat pre cruce de voie...”

Sfârșitul Catavasiiilor

3. Particularități stilistice în procesul de românire a cântărilor la Filothei sin Agăi Jipei

După cum am arătat în introducere, *românirea* textelor și cântărilor liturgice a fost un proces îndelungat și laborios¹. Dificultatea unui atare demers era determinată, în primul rând, de marile diferențe prozodice dintre limba greacă (în care au fost scrise toate cântările bizantine și de tradiție bizantină) și limba

¹ Termenul *românire* a fost întrebuințat prima dată de Anton Pann, în prefața cărții *Fabule și istorioare*, București, 1841. Meritul reconsiderării acestui termen, precum și introducerea lui în literatura de specialitate revine lui Sebastian Barbu-Bucur; același muzicolog a fost primul care a propus și denumirea de *muzică de tradiție bizantină*, prin care este înglobată întreaga muzică a Răsăritului creștin, de la Căderea Constantinopolului și până în prezent, din care face parte, firește, și muzica de cult românească circumscrisă acestei tradiții.

română, în care acestea trebuiau traduse. Menționăm că, prin traducere, textele grecești, ritmate, s-au transformat în texte în proză, o ritmare fiind practic imposibilă în condițiile păstrării cât mai exacte a adevărilor de dogmă creștină ortodoxă, exprimate prin metaforele poetice, de inegalabilă valoare, ale textelor originale. Totodată, tradiția impunea păstrarea neschimbată a melodiei bizantine originale, astfel că rânduirea cuvintelor românești trebuia făcută în așa fel încât să păstreze ritmul cerut de necesitățile melodice muzicale. În prefața sa „*cătră iubitorii de Hristos cântăreți ai acestii vlahomusichii și cătră celălalt pravoslavnic norod al Țării Românești*”, Filothei afirmă:

„Că toată s-au tîlmăcit spre al vostru folos

Care cu nevoiță din greceie s-au scos

Prin cuvinte rumânești și prin glasuri grecești”

dovedind laborioasa trudă de traducere și de adaptare (într-un cuvânt, de **românire**) a repertoriului liturgic existent¹. Prin urmare, Filothei a preluat filonul melodic-ritmic inițial, pe care l-a prelucrat și l-a adaptat normelor și necesităților prozodice ale limbii române, cu toate inerentele stângăcii, explicabile mai ales prin topica improprie întâlnită adesea în aceste prime traduceri. Neconcordanțele sesizate sunt cu atât mai vădite cu cât stilul catavasiilor este **irmologic argon**, foarte apropiat de cel stihiraric, având o frecvență relativ mare a silabelor. Nu putem neglija nici traducerea în proză a textelor (inclusiv a celor în metru poetic), în același timp cu păstrarea topicii grecești, fapt ce contribuie la apariția unor dezechilibre în raporturile stabilite între text și melodie.

Românirea cântărilor de tradiție bizantină îmbracă la Filothei sin Agăi Jipei două aspecte: pe de o parte sunt **textele traduse** și aranjate în limba române iar pe de alta – **compozițiile proprii**. Ca **autor**, lui Filothei sin Agăi Jipei îi este atribuit *Canonul Stălpărilor* (Floriilor), compus în ehlul 4, dar cu o structură modală care-i conferă un aspect neobișnuit, cu inflexiuni de baladă, cu iz de colindă și cu o atmosferă identificată adeseori cu ethosul folcloric medieval românesc². Se poate presupune că Filothei a compus el însuși aceste *Catavasii*, deoarece ele nu se găsesc în opera lui Germanos Neon Patron, nici în forma ehlului 4 **leghetos**, așa cum le găsim la Balasios; de aici extindem supoziția potrivit căreia Catavasierul lui Germanos, și nu altul, a constituit adevăratul model pentru autorul român³.

3.1. Modalități poetico-muzicale de românire

Analizând cântările traduse de Filothei comparativ cu cele existente în manuscrise de referință grecești, muzicologul Sebastian Barbu-Bucur a determinat un număr de cinci categorii distincte de românire, în cadrul fiecăreia

¹ Ms. rom. 61 BAR f. 7.

² Barbu-Bucur, Sebastian, *op. cit.*, vol. I, p. 78. Să se vadă, de asemeni și studiul lui Gheorghe Ciobanu, „Originea Canonului stălpărilor alcătuit de dascălul Șarban”, în *Studii de etnomuzicologie și bizantinologie*, vol. I, București, Editura Muzicală, 1974.

³ Pentru comparație, să se vadă inventarul complet al Catavasierului lui Germanos, în prezentul studiu.

aflându-se multiple modalități proprii¹, dintre care le prezentăm pe cele reprezentative și operaționale întâlnite în *Catavasier*.

3.1.1. Cântări traduse identic cu originalele grecești, având număr identic sau puțin diferit de silabe, cu texte traduse exact și cu respectarea topicii originale și cu respectarea stilului (în cazul de față **irmologic argon**):

Catavasii la Bunavestire (Oda 1)

Ἀνοίξω τό στόμα μου

καί πληρωθήσεται Πνεύματος

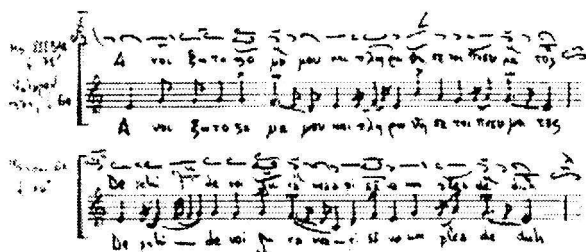
(7+ 9 silabe)

Deșchide-voi gura mea

Și să va umplea de Duh

(7+7 silabe)

Ex. 1

Catavasii la Nașterea Domnului (Oda 5):

Θεὸς ὢν εἰρήνης

(7 silabe)

Dumnezeu fiind păcii

(7 silabe)

Ex. 2

¹ Barbu-Bucur, Sebastian, *Filothei sin Agăi Jipei...*, op. cit., vol. I, pp. 65-81; idem, *Cultura muzicală de tradiție bizantină pe teritoriul României în secolul XVIII și începutul secolului XIX și aportul original al culturii autohtone*, București, Editura Muzicală, 1989, pp.124-146.

Catavasii la Botezul Domnului (Oda 1):

Βυθου ανεκάκυψε πυθμένα

(10 silabe)

Fundul adâncului descoperit-au

(11 silabe)

Ex.3
Catavasii la Bunavestire (Oda 9)

Ἀπας γηγενής

(5 silabe)

Tot neamul pământesc

(6 silabe)

Ex.4
Catavasii la Nașterea Domnului (Oda 7)

Οἱ παῖδες εὐσευεία συντραφέντες

(11 silabe)

Coconii în buna credință fiind crescuți

(13 silabe)

Ex.5

Catavasii la Botezul Domnului (Oda 9)

Ἀπορεῖ πᾶσα γλῶσσα

(7 silabe)

Nu să priceape toată limba

(9 silabe)

Ex.6

Catavasii la Întâmpinarea Domnului (Oda 4)

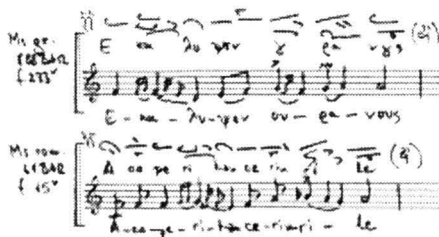
Ἐκάλυψεν ουρανοῦς

(7 silabe)

Acoperit-au ceriurile

(9 silabe)

Ex.7

3.1.2. Cântări cu o ușoară abatere de la originalul grecesc, în încercarea de adaptare a prozodiei originale la textul românesc, cu traducere exactă, topică identică și cu număr de silabe diferit:

Catavasii la Înălțarea Sfintei Cruci (Oda 3)

Ράβδος εἰς τύπον του μυστηρίου

(10 silabe)

Toiagul în chip de taină

(8 silabe)

sau

Catavasii la Nașterea Domnului (Oda 9)

Μυστήριον ξένον ὁρῶ καὶ παράδοξον

(13 silabe)

Taină străină văz și preaslăvită

(11 silabe)

Ex.8

Handwritten musical score for Canonul Paștilor (Oda 3). It consists of four systems, each with a vocal line (Ms. v.) and a guitar line (Gitar). The lyrics are in Greek and Romanian. The first system has a measure of 229, the second 120, the third 129, and the fourth 10. The lyrics for the first system are: "Μὴ τὴ πώμα πῶμεν καὶ νὸν" and "Veniți să bem băutură noaoă".

Canonul Paștilor (Oda 3)

Δευτε πόμα πῶμεν καὶ νὸν

(9 silabe)

Veniți să bem băutură noaoă

(10 silabe)

Ex.9

Handwritten musical score for Canonul Paștilor (Oda 3). It consists of two systems, each with a vocal line (Ms. v.) and a guitar line (Gitar). The lyrics are in Greek and Romanian. The first system has a measure of 235, and the second 25. The lyrics for the first system are: "Δευτε πόμα πῶμεν καὶ νὸν" and "Veniți să bem băutură noaoă".

Catavasii la Înălțarea Sfintei Cruci (Oda 9)

Μυστικός ει, Θεοτόκε, παράδεισος

(12 silabe)

Rai de taină ești, Născătoare de Dumnezeu

(13 silabe)

Ex. 10

Handwritten musical score for Catavasii la Înălțarea Sfintei Cruci (Oda 9). It consists of two systems, each with a vocal line (Ms. v.) and a guitar line (Gitar). The lyrics are in Greek and Romanian. The first system has a measure of 249, and the second 25. The lyrics for the first system are: "Μὴ τὴ πώμα πῶμεν καὶ νὸν" and "Veniți să bem băutură noaoă".

3.1.3. **Cântări care sintetizează cele două procedee**, cu text tradus fie riguros, fie liber, având numărul de silabe egal, mai mic sau mai mare și cu topica identică sau diferită față de original:

Catavasii la Întâmpinarea Domnului (oda 8)

Ἀστέκτω πυρί ενωθέντες

(9 silabe)

În focul cel nesuferit împreunându-se

(14 silabe)

Ex.11

Ms. gr.
880 B.42
f. 239

Ms. rom.
61 B.42
f. 16

Ἀστέκτω πυρί ενωθέντες
În focul cel ne-suferit împreunându-se

Catavasii la Botezul Domnului (Oda 3, Irmos 2)

Ὅσοι παλαιῶν εκκληύμεθα βρόχων

(12 silabe)

Câți ne-am dezlegat de cursele ceale vechi

(12 silabe)

Ex.12

Ms. gr.
880 B.42
f. 270

Ms. rom.
61 B.42
f. 12

Ὅσοι παλαιῶν εκκληύμεθα βρόχων
Câți ne-am dezlegat de cursele ceale vechi

3.2. Compoziții proprii ale lui Filothei sin Agăi Jipei

Sunt cunoscute și atribuite lui Filothei două compoziții: *Rugăciunea robului lui D[umne]zeu Filothei Ieromonah* *synthesitoriul* acestei *Vlahomusichii*, către *Prea sfânta Noscătoare de D[umne]zeu*, pentru *Prea luminatul Domn a toată Ungrovlahia*, Ioan Constandin B. Băsărab Voevod, eh 4 pl. (f. 255v, prezentă și la f. 60v) și *Canonul „la Duminica Florilor (...)* făcut pre glasul cel rumănesc, căci iaste mai lesne și mai frumos” (f. 19).

Concluzii

Românirea cântărilor de tradiție bizantină a constituit un proces îndelungat și laborios, întins pe durata a două veacuri. Filothei sin Agăi Jipei, prin monumentală sa *Psaltichie românească* – prima de acest gen cunoscută în istoria muzicii bizantine românești – a deschis seria cărților de cântări bisericești „traduse pre limba patriei” (după cum avea să se exprime, un secol mai târziu, Macarie Ieromonahul, un alt mare tălmăcitor al cântărilor ortodoxe în rostire românească).

Departe de a reprezenta o simplă acțiune, mecanică, de așezare a textului românesc în locul celui grecesc sub neumele muzicii bizantine, românirea a însemnat un proces complicat și complex, însoțit de marele teolog, filolog și muzician Ieromonahul, protopsalt al Mitropoliei Țării Românești în vremea domnitorului Constantin Brâncoveanu și a păstoririi Sfântului Antim Ivireanul.

Catavasierul cuprins în această antologie (*Psaltichia românească*) a fost, se pare, cea dintâi carte de muzică tradusă în românește. Argumentul acestei afirmații constă în situarea lui chiar la începutul manuscrisului, atipică în contextul Antologiilor psaltice. O mărturie care vine în sprijinul acestei ipoteze ne este oferită de existența unui alt manuscris celebru al acestei perioade și anume *Psaltichia românească* (Ms. rom. 4305 BAR) scrisă de Ioan sin Radului Duma Brașoveanu și terminată de copiat la 1 august 1751, în București. Faptul că acest ucenic al lui Șarban Protopsaltul Țării Românești (la rândul său, fost ucenic al lui Filothei) copiază identic *Psaltichia* predecesorului (mergând uneori până la a copia greșelile sau inconsecvențele din manuscrisul acestuia), dar nu respectă ordinea secțiunilor, așa cum fusese stabilită de Filothei, ci le așează în ordinea firească a majorității Antologhioanelor, probează cele expuse.

Sursele folosite de Filothei pentru traducere sunt, bineînțeles, repertoriile cu circulație în epocă: *Antologii* cuprinzând totalitatea cântărilor liturgice ale Bisericii ortodoxe de la principalele slujbe (Vecernie, Utrenie și Liturghie), aparținând unor autori celebri ai secolului al XVII-lea (Petros Bereketes, Panagiotes Hrisaphes o Neos, Germanos Neon Patron și Balasios Hiereos), dar și ai altor autori consacrați, mai vechi, ale căror creații s-au păstrat, însă, și în codicele ulterioare (Ioannes Glikes, Ioannes Koukouzeles, Xenon Korones, Manouil Hrisaphes ș.a.). În privința *Catavasierului* am identificat ca sursă principală codicele similar al lui Germanos Arhiereul Neon Patron, coroborat cu alte surse subsidiare, cum ar fi *Catavasiile* compuse de Hrisaphes o Neos sau Balasios.

O notă aparte o constituie *Canonul Stălpărilor, pre glasul cel românesc*, compoziție ce-i aparține lui Filothei, considerată prima creație psaltică românească, consemnată prin neume muzicale¹ a cărui analiză ca face obiectul părții a doua din prezentul studiu. Preluate, prin tradiție, de către Macarie Ieromonahul, care le-a învățat de la Cosntantin Protopsaltul, ucenic al lui Șarban Protopsaltul Țării Românești (care, la rândul său, le învățase de la dascălul său, Filothei) aceste cântări vor fi transcrise de el în noua grafie „întocmai și neștrămutat”, „pentru ca să rămăe veacinică pomenirea întâilor făcători”².

¹ Barbu-Bucur, Sebastian, *Filothei sin Agăi Jipei...*, op. cit., vol. I, p. 78.

² Ms. rom. 3735 BAR, f. 41.